

Islamul în atenția unor scriitori români “vechi” și premoderni

Lect. univ. dr. *Valeriu MARINESCU*

Conform *Dicționarului religiilor* (autori: Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu), cuvântul *islam* provine din a patra formă verbală a rădăcinii *slm: aslama* (“a se supune”) și înseamnă “supunere (față de Dumnezeu)”; *muslim* (musulman) este participiul activ al verbului și înseamnă “(cel) care se supune (lui Dumnezeu)”. Cuvântul *musulman* este preluat de limba română din franceză.

Una dintre cele mai importante religii ale omenirii, islamul este astăzi întâlnit pe toate continentele, dominând Orientul Mijlociu, Asia Mică, regiunea caucaziană, Asia de Sud și Indonezia, Africa de Nord și de Est. Termenul *islam* desemnează religia monoteistă care are la bază Coranul și al cărei profet este Muhammad. Prin extensie, cuvântul *islam* se referă și la întreaga civilizație (cu un cadru legislativ unic, cu structuri politice specifice, cu tradiții sociale și morale) care se revendică de la această religie.

Islamul – atrage atenția Nadia Anghelescu – nu trebuie numit “mahomedanism”, întrucât, în ochii musulmanilor, Muhammad este un om ca toți oamenii, un om căruia i s-a încredințat Mesajul și care constituie, prin întreaga sa comportare, un exemplu demn de urmat pentru credincioși. Iată de ce – explică reputata specialistă – cuvântul *mahomedan*, care circulă și în limba română, ca și în alte limbi, cu sensul de “adept al islamului”, nu are un echivalent arab, pentru simplul motiv că islamul nu este considerat “religia lui Mahomed”, cum apare, în mod greșit, definit de unele dicționare. Ca și *mahomedanism*, *mahomedan* este construit în Europa după modelul lui *creștin*, prin identificarea abuzivă a rolului lui Muhammad pentru islam cu cel al lui Hristos pentru creștini. Muhammad este, prin urmare, un transmițător și orice analogie cu persoana lui Iisus Hristos din creștinism este contrară spiritului religiei islamice. Iisus este prezent în textul coranic ca unul dintre profeți, fiul Mariei, trimis pentru a continua Revelația pe care vine să o desăvârșească Muhammad.

Pentru mulți europeni, islamul, venit în urma creștinismului, apare fie ca o continuare directă a acestuia, deci inutil, fie ca o negare totală a mesajului creștin. Muhammad (Mahomed), considerat purtător al unei false

profeții, este încărcat cu toate viciile și, în primul rând, cu cel al senzualismului exacerbat pe care l-ar extinde și asupra religiei pe care o propovăduiește (1).

O imagine izvorâtă din viziunea medievală asupra islamului este cea a fanatismului și a violenței pe care acesta le poartă cu sine. Cuvintele din Coran “Ucideți necredincioșii oriunde s-ar afla” reprezintă, din perspectiva creștinilor, suprema dovadă a caracterului eminentemente agresiv al religiei islamice. “Războiul sfânt” (*jihad-ul*) trebuie purtat împotriva popoarelor necredincioase, învecinate cu “teritoriul Islamului”. Înainte de începerea luptei, însă, acestea trebuie îndemnate să se convertească; dacă acceptă, fac parte din comunitate, iar în caz contrar, sunt cucerite prin forță sau după capitulare. În prima situație, conducătorul are puteri nelimitate asupra prizonierilor de război, iar bunurile confiscate constituie prada ce se distribuie soldaților. În cazul capitulării, evreei și creștinii, în calitatea lor de “oameni ai cărții”, se bucură de un statut privilegiat și își păstrează libertatea de exercitare a cultelor, plătind un impozit pe cap de om. Acești protejați mai sunt datori să plătească un impozit funciar (rom. *haraci*), pentru bunurile imobiliare ce le rămân, și sunt supuși anumitor obligații și interdicții (contribuie la întreținerea armatelor musulmane, nu au voie să poarte arme etc.).

Țările Române au luat contact cu islamul încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea, mai ales ca urmare a luptelor pentru apărarea ființei naționale și a religiei ortodoxe strămoșești. Specialiștii susțin că poziția față de islam în Țările Române urmează poziția Occidentului european față de acesta, motiv pentru care vom găsi reflectate în scrierile românești etapele traversate de Occident în modurile de abordare și de înțelegere ale acestei religii, începând cu polemica violentă din Evul Mediu și terminând cu încercările de inițiere a unui dialog creștin-islamic din a doua jumătate a secolului al XX-lea, pe baza respectului pentru credința celorlalți (2).

Din păcate, la început de secol (al XXI-lea) și de mileniu (al III-lea), optica europenilor asupra islamului pare să se întoarcă în Evul Mediu, ca urmare a numeroaselor atentate revendicate de grupările teroriste islamice (ecouri puternice au avut în întreaga Europă atentatele cu bombă din capitala Marii Britanii, Londra, de la 7 iulie 2005) și ca urmare a răpirilor și a sângeroaselor execuții petrecute în Irak în special după căderea regimului Saddam Hussein. De-a lungul timpului, postul de televiziune Al-Jazeera (înființat la 1 noiembrie 1996, puțin cunoscut până în 2001, dar devenit în prezent principala sursă de informare din lumea arabă și, în același timp, principala sursă de informare a guvernelor țărilor implicate în coaliția multinațională din Irak), a fost, voit sau nu, “purtătorul de cuvânt” al

teroriștilor irakieni, prezentând imagini care au impresionat profund opinia publică internațională. Însă islamul nu trebuie – și nici nu a fost, de-a lungul veacurilor, – înțeles doar ca o ideologie a unui imperiu care a zdruncinat din temelii omenirea, în primul rând deoarece el s-a dovedit un adevărat promotor de civilizație și de cultură.

În articolul de față, voi încerca să pun în lumină viziunea românilor asupra islamului, luând ca martori doar – din cauza spațiului limitat – câțiva dintre scriitorii noștri vechi și premoderni.

În operele unor cronicari precum Macarie, Eftimie, Azarie, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Radu Popescu, Radu Greceanu, ca urmare a condițiilor istorice și politice, musulmanii au ca principală trăsătură agresivitatea, brutalitatea haotică cu care ei au atentat la valorile unei civilizații ce întruchipa ordinea, cosmosul organizat de Dumnezeu. Modul în care noi, creștinii, i-am privit, în Veacul de Mijloc, pe închinătorii lui Allah a fost analizat cu meticulozitate de acad. Dan Horia Mazilu în excepționala sa lucrare *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*. Reținem de aici că, pentru români, *legea* (adică ortodoxia) s-a suprapus, timp îndelungat, peste ideea de identitate.

Grigore Ureche evocă o epocă de mari frământări, în care oamenii umblă “cu dzilele-n mână”; Moldova se definește ca o țară “mișcătoare și neașezată”, aflată în “calea răotășilor”, din cauza cărora “de multe ori să făcea războaie ca să să apere țara și pământul său”. Frica de turci se dovedește frecventă în cronică, afectându-i deopotrivă pe voievozi și pe oamenii de rând; otomanii “în toate părțile fulgera și tuna cu trăsnetul armelor, vărsând sângele creștinilor și stropșindu volnicia tuturor, înmulțindu legea lui Moamet cea spurcată”; ei sunt “de Dumnezeu lăsați certarea creștinilor și groază tuturor vecinilor de prinprejur” – în limba română veche, *a certa* însemna *a pedepsi*, *a sancționa niște păcate*, păgânii nefăcând altceva decât să înfăptuiască decizia divinității.

Ion Neculce îl caracterizează pe vizirul Gin Ali-pașa în felul următor: “Acesta era un păgân rău, turbat și mare sorbitoriu de sânge asupra creștinilor. Nu-i trebuia lui daruri sau rugăminte. Acesta au omorât pe Brâncoveanul-vodă cu copiii lui. Numai nu i-au ajutat Dumnezeu că ș-au luat și el plata, că i-au luat tată-său, diavolul, sufletul”. Nici Radu Greceanu, cronicar muntean, nu se lasă mai prejos: “Suliiman-împărat [...] au arsu, au robît, precum le iaste obiceiul lor [...] și multe vărsări de sânge au făcut în creștini atuncea turcii”. De altfel, la acest cronicar, în câmpul semantic al cuvântului “turc / turci”, se înscriu termeni precum “păgân rău”, “vrăjmaș creștinilor”, “trufaș”, “blestemat”, “nebun și rău”, “om nebun, rău și lacom”, “lupi răpitori”, “stingători de țări”, “lacomi păgâni”.

Încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, îngrijorată de ascensiunea Porții în Europa, lumea românească trăia o adâncă neliniște. Pentru Antonio Maria del Chiaro, Moldova și Muntenia erau “două corăbii plutind pe o mare furtunoasă”. Și Nicolae Mavrocordat era impresionat: “Am pus piciorul în Moldova cea zguduită de grele suspine, stropind cu lacrimi pământul ei [...] ; casele le-am văzut, pe unele lipsite de locuitori, pe altele nimicite prin foc și prefăcute în cenușă; sfintele lăcașuri cele mai multe din temelie răsturnate și ajunse pradă turbării tătărăști [...]. Cum crezi că am fost atinși, Prea Sfinte Părinte – [e vorba despre Hrisanth Nottaras] – printr-o așa de prea amară privire? Până în fundul inimii am fost sfâșiați și deodată scâldați în lacrimi, de mâhnire am fost rupți...”. Ștefan Lemny, socotind anii de pace și pe cei de război din veacul al XVIII-lea, observă că lumea românească a trăit, până la 1821 – an când, conform celor mai mulți istorici, se sfârșește epoca medievală și începe istoria modernă a neamului nostru –, sub amenințarea directă a armelor aproape cincizeci de ani. Ținând cont că Poarta, spre a-și asigura controlul mai temeinic în Principate, a întreținut instabilitatea domniilor, Ștefan Lemny numește secolul XVIII românesc, sub raport politic, “epoca efemeridelor” (3).

Antiotoman convins, mitropolitul Antim Ivireanul (canonizat peste veacuri de Biserica Ortodoxă Română) zugrăvește, într-un tablou apocaliptic, opresiunea turcească: “Norii ce negresc văzduhul, fulgerile ce orbesc ochii, tunetele ce înfricoșază toată inima vitează sânt întâmplările cele de multe feliuri, neașteptate pagube, înfricoșările vrăjmașilor, supărările, necazurile ce ne vin de la cei din afară, jafurile, robiile, dările grele și nesuferite carele le lasă Dumnezeu și ne încungiuură, pentru ca să cunoască credința noastră și să ne vază răbdarea”.

Unul dintre efectele negative ale contactului cu islamul îl reprezintă renunțarea la credința strămoșească ortodoxă și, implicit, trecerea la mahomedanism (problema trecerii de la creștinism la islam a fost și este privită cu oarecare îngrijorare de către închinătorii lui Hristos pretutindeni în Europa). Este cazul fiului domnitorului Petru Rareș, Iliăș, pe care Grigore Ureche îl caracterizează printr-un proverb (“dinafară se vedea pom înflorit, iară dinlăuntru lac împuțit”) ilustrativ pentru următoarele fapte: “...avându lângă sine sfetnici tineri turci, cu carii zioa petrecea și să dezmierda, iar noaptea cu turcoaice curvind, din obiceile creștinești s-au depărtat. În vedere să arăta creștinu, iară noaptea în slobozenie mahmetenească să dideasă”. Nici cronicile de peste Milcov nu rămân indiferente la o asemenea ticăloșie; iată ce putem citi în *Cronica Bălenilor*: “să dăzmierda cu turci tineri, cu turcoaice tinere... [...] Mai apoi au lăsat domnia și el s-au dus la împăratul Suleiman, de au priimitu legea lui Mahmethu, lepădându-să de

Hristos, gândindu-să că va dobândi cinste mare de la împăratul. Ci mai apoi rău s-au înșelatu, că după ce s-au turcitu, apucându-l și îndulcindu-l cu bine, l-au pus la Dârstor, nume puindu-i Mahmet. Nici într-acea boierie ce-i dedeasă împăratul n-au trăit multă vreme și îndelungată, ce după doi ani, îmbucându-l mulți din neprietenii lui cu multe cuvinte rele cătră împăratul, au căzut la închisoare, că au trimis împăratul de l-au legat și i-au luat toată avuția. Și decii l-au trimis peste mare la Brusa, de l-au închis. Mai apoi, de inimă rea, peste scurtă vreme au murit și rău ș-au dat sufletul său în mâinile diavolului, în legea turcească”.

Episcopul Romanului, Macarie, vede în Iliș un anti-model de domn: viclean, uneltitor, tiran, necredincios, ucigaș, imoral; dar să-i dăm cuvântul lui Macarie: “O dragoste, o soare, cum ai putut răbda o astfel fără de lege, pe cel ce-a batjocorit pe Hristos, care a fost înșelător al creștinilor, care a fost încătușat la minte de înșelători, de trei ori nenorocitul, cel care s-a dat blestematului Mahumet al turcilor, căruia și numele l-a primit, precum și diavolului”.

Același caz de abjurare este surprins de către egumenul Mănăstirii Căpriană, Eftimie, în următorii termeni: Iliș “a început, nerușinatul, să se înfrâneze de la vin și de la carnea de porc și ce să spun mai mult, s-a arătat potrivnic întru toate binecinstitoareii noastre credințe creștinești și pravoslavnice. Sfintele icoane, chipul lui Hristos și al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și ale tuturor sfinților le numea idoli, el care era idol al necredinței și prieten cu diavolul. Pe preoți și pe diaconi îi ura, pe călugări îi numea vrăjmași și diavoli, el care dintru început era fiul și moștenitorul diavolului ucigător de oameni, și multe alte hule și batjocore împotriva credinței noastre ortodoxe [...]. Miercurea și vinerea și în cele patruzeci de zile, adică în postul mare, mânca carne, ca și în celelalte sfinte posturi [...], apoi s-a purtat atât de nerușinat, de parcă era un câine turbat și cuprins de farmece”, turcindu-se în cele din urmă, cu ajutorul unui anume Hadâr. Mai mult, se jură “cu mâinile pe cinstita cruce înaintea întregului popor” că iubește și crede în legea creștinească, însă, “în noaptea următoare a sfărâmat acea cruce, pe care jurase, și a aruncat-o în privată”.

Opere monumentale despre islam ne-a lăsat Dimitrie Cantemir, cel mai bun orientalist al Europei, care a intrat în toate enciclopediile mari ale lumii ca autor al *Istoriei Imperiului Otoman (Historia incrementorum atque decrementorum aulae Othomanicae)*. Autorul atrage atenția asupra felului în care musulmanii au preluat teze ale religiei creștine cu intenția de a o răsturna (Coranul vorbește despre o dublă natură a Profetului, după pilda dublei naturi a lui Hristos). Mahomed este numit “pui de năpârcă”, “părintele minciunii”, “fiul întunecimilor”, “diavol întrupat”, “lațul lui

Satan”, “gură a iadului”, “tiranul ucigaș de suflete”, “ocară a lumii”, “fala musulmanilor”. Dacă Biblia se prezintă pentru creștin ca o aspirație a salvării pe calea spiritului, Coranul pune simțurile la baza celor sfinte.

În *Descrierea Moldovei*, Cantemir analizează o serie de credințe populare în legătură cu înmormântarea. Acestea, observă autorul, au o serie de aspecte comune regăsite în cele două religii: creștină și musulmană. Astfel, turcii, ca și românii, cred că sufletul mortului nu-și găsește odihnă decât după 40 de zile. În ambele cazuri, proveniența acestor credințe este religioasă.

O operă monumentală despre islam, considerată ca prima lucrare de islamologie românească în adevăratul sens al cuvântului, este *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*. În intenția autorului, lucrarea trebuia să cuprindă două părți: una tratând despre fundamentele religiei islamice și despre cultura pe care a generat-o ea, iar cea de-a doua prezentând organizarea și instituțiile principalului stat musulman, Imperiul Otoman. Cantemir se referă la această lucrare sub titlul ei complet, *De muhammedana religione, deque politico musulmanae gentis regimine*. *Sistemul...* reprezintă prima ei parte și cuprinde șase “cărți” ale căror titluri sunt: (1) *Despre prorocul mincinos Muhammed*; (2) *Despre Curan*; (3) *Despre Apocalipsul muhammedan, care cuprinde hrisme sau prevestiri revelatorii ale pseudoprorocului Muhammed, despre lucrurile ce se vor întâmpla înainte de a pieri lumea*; (4) *Despre teologia muhammedană*; (5) *Despre religia muhammedană*; (6) *Despre alte rânduieli ale acestei religii*.

După propria mărturisire, făcută în *Precuvântare către cititor*, Dimitrie Cantemir a scris această operă pentru a pune în adevărata lumină “această credință rea [...], această necuvântătoare și lesnicioasă credință” care propovăduiește că “adevărata fericire stă în poftele trupești, în dorințele nedomolite, în dezmierdările neînfrânate și întru îngăduința liberă a păcătuirii”. În felul acesta, el vrea să pună la îndemâna cititorilor “mai puțin iscușiți în legile și în cărțile popoarelor orientale” o armă împotriva acestora din urmă, pentru ca “să le poată astupa gura cu însăși nedreptatea lor”. Lucrarea ar avea, așadar, scopuri polemice, fapt ce pune sub semnul îndoielii obiectivitatea autorului. El se angajează să scrie “ce se povestește și se crede la acele popoare barbare [...] fără născociri, fără blam, fără adăugiri și fără vreo scădere”, iar cercetătorii au remarcat că Dimitrie Cantemir este pătruns fie de un sentiment de simpatie față de subiectul său (Ștefan Ciobanu), fie că, dimpotrivă, “atitudinea autorului este aceea a unui adversar, nu al poporului turc față de care are simpatie, ci al cârmuirii și al principiilor religioase și politice ale acestei cârmuiri” (P. P. Panaitescu). Pentru îndreptățite motive, obiective și subiective, atitudinea lui Cantemir față de islam a fost, într-adevăr, foarte nuanțată (Virgil Cândea).

În privința credinței musulmane, poziția autorului român este, fără îndoială, aceea a unui creștin: unica religie autentică a fost propovăduită de Hristos. Iată de ce, în numeroase locuri, se tăgăduiește caracterul revelat al Coranului, Mahomed este considerat doar un “pseudoprofet” și se afirmă că o serie de învățături coranice sunt “furate din *Scripturile* noastre”. Cantemir susține că Biblia a fost folosită în alcătuirea Coranului, fie pentru a prelua idei, fie pentru a le respinge. El subliniază, de asemenea, că religia musulmană s-a format mai târziu decât cea creștină, preluând o parte dintre legendele ei, de pildă aceea a Sfântului Gheorghe (în turcă Cisrelles) care a ucis balaurul, sau Cassim Giuri pentru Sf. Dumitru.

Dar, așa cum subliniază acad. Virgil Cândea, Cantemir nu se mulțumește să înfățișeze islamul ca pe o doctrină (în forma cristalizată de Coran și de teologii musulmani), ci mai degrabă ca pe un fenomen social și istoric, descris după reflectarea doctrinei propriu-zise în mintea și în atitudinile adeptilor din vremea lui. Așa se explică frecvențele semnalări ale neconcordanțelor între cuvântul Coranului și comportarea credincioșilor musulmani. Virgil Cândea trage o concluzie: “criticile autorului nostru nu se îndreaptă totdeauna împotriva învățăturii musulmane ca atare, ci adesea a felului în care mahomedanii contemporani o ocolesc sau o răstălmăcesc, pentru a-și menaja și îndreptăți practici interzise ca vânătoarea, luxul vestimentar, camăta, beția, desfrânarea etc. (4).

Prima lucrare originală despre islam scrisă direct în limba română apare la aproximativ 70 de ani de la publicarea operelor lui Dimitrie Cantemir și este datorată unei alte personalități enciclopedice, cu o vastă cultură europeană și cu profunde cunoștințe de limba turcă – Ienăchiță (Ianache) Văcărescu. Cartea pe care o am în vedere se intitulează *Istorie a preaputernicilor împărați othomani* și face, printre altele, o prezentare a vieții profetului Muhammad și a religiei islamice, pentru o mai bună înțelegere a manifestărilor social-politice ale Înaltei Porți. Și Văcărescu socotește Coranul drept o compilație a tuturor scrierilor sfinte de care profetul Muhammad ar fi luat cunoștință de la evrei și de la creștini, în timpul călătoriilor lui în Palestina și în alte părți. În capitolul introductiv despre Coran și despre islam, autorul notează: “Eu în această istorie ce scriu în limba românească, am găsit cu cale de a da idee și de Moameth și de legea moamethană cititorului, pentru ca să aibă oareșicare știre de ethica credinții a stăpânirii căriia povestesc.”

În *Introducere la Istoria othomanicească* (Editura Biblioteca Bucureștilor, 2001), Gabriel Ștrempel se întreabă ce l-a făcut pe Văcărescu să elogieze, în această carte, șirul neîntrerupt de sultani, dintre care cel puțin unul s-a făcut vinovat de vărsarea sângelui bunicului său, sfetnicul Ianache

Văcărescu, odată cu acela al lui vodă Brâncoveanu și al fiilor domnului muntean. “Putem vedea în el – se întreabă Gabriel Ștrempel – pe un nou Critobul din Imbros, singurul dintre cronicarii bizantini care a lăudat și a justificat ororile turcilor și ale lui Mohamed al II-lea din timpul cuceririi Țarigradului?”. Evident că problema nu trebuie pusă chiar așa; Ianache Văcărescu a fost un slujbaș credincios al Porții, având multe legături la Constantinopol, însă, la sfârșitul celui de-al XVIII-lea veac, Turcia nu mai era văzută, în Moldova și în Muntenia – ca în secolele precedente – drept “iadul pe pământ”.

Al. Piru consideră *Istoria preaputernicilor împărați othomani* un “interesant memorial diplomatic al unui om învățat și umblat” și laudă vocabularul folosit de cărturar, precum și stilul său. Se îmbină în mod fericit numeroasele expresii grecești și turcești cu neologismele de proveniență italiană și franceză.

Istoria... se structurează pe două mari părți, numite de autor “tomuri”; primul are în vedere douăzeci și trei de “preaputernici împărați othomani”, iar cel de-al doilea – cinci. Nicolae Iorga sublinia faptul că prima parte este scrisă pe scurt (și o critica pentru faptul că autorul “uită cele mai strălucite evenimente din istoria patriei lui și cântărețul melancolic al stemei muntene, acel care vede planând vulturul roman asupra viitorului țării sale, uită că aici a existat vreodată un Mihai Viteazul”), în timp ce a doua este o “bogăție”. Primul volum furnizează prețioase informații privind istoria turcilor, iar cel de-al doilea – privind politica europeană a vremii.

În primul capitol, intitulat *Moameth*, Ienăchiță Văcărescu se referă la începuturile islamului, religie văzută de el ca un amestec de principii iudeo-creștine. “Moameth” este numit “dătător sau așezător și întemeietor al legii și credinței moamethicești”, devenit din slugă proroc și “împărat și dătătoriu d-o lege”. Înainte de a fi fost răspândit cu sabia – precizează autorul –, islamul a fost răspândit prin “slobozeniile legii”; de aceea, se afirmă că această religie îngăduie pe pământ toate plăcerile și promite fericirea deplină pentru viața de apoi. Tocmai această libertate totală a principiilor de viață, atât de diferite de religia creștină, dar și, în mare măsură, de cea iudaică, a prins în lumea arabă și a făcut ca foarte repede să crească numărul adepților Profetului. “Și așa dăspre o parte cu slobozenia legii, care hărăzește credincioșilor ei toate bunătățile cerești fără depărtarea plăcerilor lumești, încă și aceste bunătăți cerești arătate cu înlesnită înțelegere și la cei fără simțire, și dăspre altă parte cu steag și cu arme, adecă cu stăpânire, s-a întins și legea, până a fi șase părți musulmani dâן treizeci părți dă oameni ce s-au socotit că sânt în lume și împărăția în trei părți ale pământului, precum să vede, în Asia, Africa și Europa”. Câteva pagini sunt consacrate apoi Coranului, al cărui rezumat se face foarte limpede de către Văcărescu.

Interesant se dovedește capitolul intitulat *Pântru orânduiala otcârmuirii împărătești othomanice*, din care aflăm că “stăpânirea othomănească iaste legată la legea moamethană ca și faptele omenești, adică ethica credinții, însă dă la Moameth, ce au fostu și stăpânitor, sau împărat și prooroc și dătător dă lege. Deci în șeri șerif, adică în pravila turcească, ce iaste alcătuită după coprinderea Curanului nu sânt fetfale numai pântru pricinile ethice ale faptelor omenești, ci mai vârtosu și pântru toate mijloacele otcârmuirii împărătești ale politiceștilor pricini. Căci nici cerere dă dăjdii, nici războiu, nici pace, nici nimic nu să poruncește fără fetfa, adică fără de a scrie pravila și fără dă a să arăta cu capu dă pravilă dă către preaînțeleptul muftiu, adecă șeih islam, cuviința pântru care să dă porunca și să arată”. Prin urmare, în pravila turcească, pe lângă poruncile ce sunt legate de morală, există și principii vizând conducerea comunității; musulmanii “sunt datori să fie suppuși legii și poruncilor ce să dau după lege; dă aceia fără coprinderea legii poruncă nu să dă pântru nici o pricină”.

Majoritatea versurilor compuse de Văcărescu la adresa sultanilor prezentați sunt osanale foarte acordate, poetul muntean dovedind din plin că are vocația elogiului (epocile de criză au favorizat fenomenul de personalizare a puterii). Sultanul Mehmed I, de pildă, este glorificat de Văcărescu pentru faptul că, închinându-i-se Țara Românească la 1418, a hotărât ca principatul să-și păstreze obiceiurile și rânduielile; nu se permitea construirea de geamii pe teritoriul românesc, iar dacă un creștin trecea la islam, acela își pierdea toată avuția și trebuia să-și părăsească țara.

Gabriel Ștrempel, în introducere la ediția pe care o propune cititorilor în 2001, notează: “Ianache a fost o mare personalitate a lumii vechi românești. A fost printre puținii români, alături de spătarul Nicolae Milescu și de Dimitrie Cantemir, care a jucat un rol diplomatic de primă strălucire în contextul european. Ianache Văcărescu i-a slujit pe turci, dar concepțiile sale politice și manierele sale de a acționa erau occidentale. Iar în adâncurile conștiinței sale a rămas creștin și nu a regretat succesele militare ale creștinilor, fie aceștia austrieci sau ruși, catolici sau ortodocși. A fost nu orgolios, ci mândru de activitățile și de relațiile sale și a fost întotdeauna corect, de parcă n-a fost slujbaș în coruptul imperiu otoman”(5).

În secolul al XIX-lea, mulți scriitori români, fascinați de Orient, acceptă și aderă chiar la spiritul filo-islamic. Orientalofilia – componentă importantă a spiritului romantic – ar putea părea paradoxală pentru un popor care aparținea, din punctul de vedere al vest-europenilor, unei zone orientale. Viorica S. Constantinescu, în lucrarea intitulată *Exotismul în literatura română din secolul al XIX-lea*, consideră această orientalofilie ca fiind un fenomen mimetic, “o modă romantică”, adoptată de generația bonjuristă prin

intermediul culturii franceze. Opoziția Orient – Occident începe să fie simțită și în cultura noastră, Orientul devenind, și pentru români, o preocupare, ca spațiu geografic și de cultură, ca moravuri, ca religie. Este cazul unor pașoptiști precum Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Dimitrie Bolintineanu, Mihail Kogălniceanu, călători români în spațiul islamic, de la care ne-au rămas memorii și jurnale de călătorie. Acești scriitori se situează departe de amintirile negative ale oprimării otomane și ale invaziilor și ajung să fie observatori direcți ai lumii musulmane și ai legii islamice (prezentând, în scrierile lor, legăturile dintre legea islamică și viața religioasă, respectiv dintre legea islamică și viața socială).

În primăvara anului 1853, Bolintineanu pornește spre Palestina și spre Egipt. Volumul *Călătorii la Ierusalim și Egipt* a avut mare succes, dovedindu-se o adevărată istorie a ținuturilor străbătute. Începând cu cele mai vechi legende ale locurilor, urmând cu viețile sfinților și ale împăraților ce au trăit aici, scriitorul ne introduce în atmosfera acelor timpuri, făcându-ne să ne concentrăm atenția în mod deosebit asupra lumii islamice.

Câteva dintre filele jurnalului de călătorie al lui Bolintineanu se referă în mod explicit la islam, socotit religia arabilor: “Zei Arabilor, în timpii vechi, nu sunt bine cunoscuți, dar se cunosc câteva lucruri despre cultul lor. Vechile tradiții spun că era la Mecca o casă numită Caba zidită de Abraham sau Ismail; în această casă se păstrau două pietre: una, pe care era tipărit piciorul lui Abraham, cealaltă o piatră neagră ce se numia sâmburele cel întâiu al pământului și care pierduse albeața sa, din cauza păcatelor omenești – piatra iar era să se albească la ziua judecării. La sfârșitul lunii fiecărui an, orașul Caba se umplea de pelerini, fiecare se despuia de vestminte; ocolia de șapte ori Caba alergând, săruta de șapte ori piatra neagră, arunca de șapte ori pietre în Valea Mihei, vizita de șapte ori munții vecini și la urmă sacrifica oi și cămile”.

Religia islamică a luat naștere prin misiunea specială a lui Muhammad, născut la Meca în anul 570. Bolintineanu se oprește, cu amănunte, și asupra momentului în care Muhammad, la vârsta de 40 de ani, primește de la îngerul Gabriel marea misiune de a-i îndruma pe oameni pe calea adevăratei credințe. După ce noul profet îi amenință pe compatrioții săi idolatri că vor cunoaște iadul, aceștia îl proscru și doresc să îl prindă. Atunci iar i se arată îngerul Gabriel cu o sută de capete și o sută de perechi de aripi care – precizează Bolintineanu – se întindeau de la Răsărit la Apus, iar Gabriel îi zice: <Dumnezeu te salută și îți vestește prin mine: o, iubitul meu! o, puterea mea! o, gloria mea! n-am făcut încă nici un profet mai bun decât tine; pentru ce te-ai umplut de temere și de spaimă?>.

În urma unei noi întâlniri cu arhanghelul Gabriel, începe, într-o zi de vineri, fuga profetului; astfel, vinerea – precizează scriitorul român – până astăzi este o zi de sărbătoare pentru musulmani. După mai multe necazuri, profetul ajunge la Iatreb, care, din acel minut, s-a numit Medina, adică orașul profetului; aici s-a zidit o geamie la care a lucrat profetul însuși. Bine informat, scriitorul român își lămurește cititorii și asupra modului în care s-a scris Coranul; astfel, Muhammad a cunoscut, în călătoriile sale, un călugăr grec eretic și un rabin. “Acești doi oameni îi cetiră unul evangheliile, celălalt pentateucul. Aceștia fură îngerii cari îl inspirară. Profetul făcea o comparație între aceste două cărți cu obiceiurile Arabilor și făcu o lege mai bună decât idolatria. Când se credea inspirat, dicta secretarilor săi, cari scriau pe o foaie de curmal. Aceste foi se adunară, după moartea lui Mohamed de Abu-Berc și făcu o carte cu numele de Coran, ca Biblia Evreilor...”.

În finalul călătoriei sale la Ierusalim, Dimitrie Bolintineanu relatează despre marea minune a aprinderii luminii de la Sfântul Mormânt, impresionat fiind și de ceremonialul care precedă acest senzațional fapt: “Soldații turci, postați pe la toate ieșirile, privegheau la păstrarea ordinei. Cu toate acestea, arabii de rital oriental făcură din biserică un fel de târg; vânzătorii de portocale, de cafele, șerbete circulau neîncetat prin biserică, lăudând marfa lor, prin strigăte neplăcute. Oriunde aruncaii ochii, se vedeau turme de femei arabe învălitate la ochi ca niște măști de bal, șezând, unele să mănânce în biserică; altele aduseră aici, dupe la casele lor, așternuturi și învălituri și dormeau în biserică, așteptând începutul ceremoniei. Oamenii beau cafele și fumau pe aici, pe colo, prin colțuri.

Din când în când, vederea tuturor se oprea pe niște arabi de rital oriental, carii, intrând cu mulțimea pe poartă, ieșeau pe alta, după ce treceau de două-trei ori biserica, ținându-se de mână și dănțuind sau sărind în sus ca niște turbați. Ei șuierau ca greierii și băteau apoi din palme; ocoleau un cerc ce se afla în lespezile capelei grecești și unde grecii de aici, în neștiința lor, zic că se află centrul pământului. [...] După ce făcură toate acele exerciții barbare, se puseră astă dată cu tot deadinsul să cheme lumina, prin urlete înfiorătoare și sălbaticе. Ai fi zis, văzându-i și auzindu-i, că sunt o turmă de lupi ce urlă la stele”.

Pe fundalul acestor întâmplări ce au loc la Sfântul Mormânt în noaptea Învierii Domnului, Dimitrie Bolintineanu subliniază o trăsătură specifică poporului român – toleranța: “... fanatismul creștinilor aici este tot atât de mare ca al musulmanilor. El se întinde nu numai asupra celor ce nu sunt creștini, dar chiar asupra creștinilor de alt rit. Musulmanii numesc cu dispreț pe creștini ghiauri, adică necredincioși, câni; grecii numesc pe catolici și pe cei de alte rite schilofranchi, câini de franci; catolicii, pe greci,

schismatici. Când spusei călugărilor că la noi poporul este mai înaintat în civilizație, căci el nici nu urăște, nici nu iubește pe oameni pentru că au cutare sau cutare religie, ci îi privesc totdeauna după faptele lor, că orice rit și lege este tolerată și că toți sunt înaintea lui Dumnezeu ca oameni, iar nu ca câni, călugării nu puteau să creadă”.

Personalitățile musulmane întâlnite l-au impresionat pe Bolintineanu, însă cele mai multe cuvinte de laudă le are pelerinul român la adresa lui Chiamil-pașa. “Acest pașă este dintre turcii cei tineri, cu idei mai noi și generoase în privința creștinilor; nici un alt pașă înaintea lui, afară de Ibrahim, fiul lui Mohamet Ali, nu făcuse atâtea concesii pentru creștini. Ca să arate arabilor fanatici că nu trebuie să mai existe oarbele prejudecăți religioase și disprețul ce au pentru biserica creștină, acest pașă veni regulat, în toate serile din Săptămâna Mare a Paștelui, în biserica noastră”. Iată un musulman tolerant, care înțelege că oamenii sunt împreună călători prin viață, că este extrem de importantă viețuirea în pace, în înțelegere, în respect reciproc între persoane, indiferent de rasă, de naționalitate sau de apartenență religioasă. Precizând că acest pașă trimite cavaleri turci care să îi escorteze pe creștini în drumul lor spre Iordan, pentru a nu fi atacați de beduini, Bolintineanu își exprimă satisfacția de a se afla în fața unui promotor al împăcării, în fața unui luptător pentru instaurarea unei armonii interetnice și interreligioase.

Se poate trage acum o concluzie: pe pământ românesc, islamul nu a fost perceput exclusiv prin incisivitatea lui. Atâta vreme cât le-au respectat teritoriul și legea strămoșească ortodoxă, “păgânii” au fost acceptați de români. Întrebările pe care ni le punem astăzi, la început de mileniu, în legătură cu fundamentalismul islamic izvorăsc – este adevărat – din tragedia însângerrării, însă aceasta a fost produsă de slaba capacitate de dialog interetnic și interreligios.

Note bibliografice

- (1) **ANGHELESCU, Nadia.** *Introducere în islam.* București: Editura Enciclopedică, 1993.
- (2) **GRIGORE, George.** *Problematika traducerii Coranului în limba română.* București: Editura Ararat, 1997.
- (3) **LEMNY, Ștefan.** *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc.* București: Editura Meridiane, 1990.
- (4) **CÂNDEA, Virgil.** *Studiu introductiv la Dimitrie Cantemir: Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane.* București: Editura Minerva, 1977.
- (5) **ȘTREMPEL, Gabriel.** *Studiu introductiv la Ianache Văcărescu: Istoria othomanicească.* București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2001.